

Джумпа Лагірі: Історія без кордонів

Джумпа Лагірі не має особливих літературних “приманок”, її історії невибагливі, не відзначаються крутими поворотами сюжету, позбавлені авантурних пригод чи мелодраматичних колізій. Вони розповідають про буденне життя пересічних людей, та ще й маргіналів – переважно азіато-американців. Чим же пояснити неабияку популярність авторки? Адже тільки перша збірка її оповідань уже розійшлася накладом понад 15 мільйонів копій у всьому світі. У Росії також вийшли переклади роману Джумпи Лагірі (“Тезка”, пер. А. Галль, вид-во “Иностранка”, 2010 р.), другої збірки оповідань (“На новой земле”, пер. А. Галль, вид-во “Иностранка”, “Азбука-Аттикус”, 2011 р.) та кілька оповідань з першої книги (журнал “Иностранная литература”, 2003 р., №1). В Україні інтерес до творчості Дж. Лагірі помічаємо в наукових розвідках відомих літературознавців Н. О. Висоцької, Н. Ю. Жлуктенко. Можливо, в сучасному літературному світі художньої гри, іронії, епатажу, політичної заангажованості авторка вирізняється щирими й душевними розповідями про кохання і розлучення, про смерть, розставання, надії, про долі іммігрантів. Своїми наставниками вона називає А. Чехова, Т. Гарді, В. Тревора, Е. Мунро. Крім того, якраз у другій половині ХХ ст. в літературі США популярним стає мінімалізм, прихильники якого часто звертаються до жанру короткої прози, лаконічно описуючи сцени повсякденного життя.

Джумпа Лагірі (Jhumpa Lahiri, повне ім'я Nilanjana Sudeshna Lahiri) народилась у Лондоні 11 липня 1967 року в родині іммігрантів із Західної Бенгалії, але через три роки її сім'я переїхала в штат Род-Айленд, США, де вона виросла. “Я тут не народилась, але ж могла,” – скаже вона пізніше в інтерв'ю. Її батько працював бібліотекарем в Університеті штату Род-Айленд, а мама вчителювала. Ще в садочку вихователька почала називати її домашнім прізвиськом Джумпа замість офіційного імені Ніланьяна Судесна, яке американцям було важко вимовляти. Як правило, в бенгальських родинах

кожен має два імені – прізвисько (petname), яке знають тільки найближчі родичі, та офіційне ім'я (goodname), яке використовують усі інші. Так людину оберігають від зурочення і злих духів. Ономастичну гру, основу на цьому звичаї, зустрінемо пізніше в романі “Тезка”. Порушення традиції з іменами можна вважати першою спонукою до осмислення власної персоналії Джумпи. “Мене завжди бентежило моє ім'я, – згадувала авторка. – Почуваєшся так, ніби створюєш комусь незручності тим, що ти є самою собою.” У Бостонському університеті Дж. Лагірі здобула звання магістра з трьох спеціальностей: англійська мова, письменницька майстерність, порівняльне літературознавство і мистецтвознавство, а потім ще й диплом доктора філософії в галузі ренесансних студій. Паралельно вона працювала над оповіданнями, які побачили світ 1999 року в її першій книзі “Тлумач хвороб” (“Interpreter of Maladies”). Уже в квітні наступного року письменниці вручили Пулітцерівську премію – вперше за історію премії для автора азійського походження і лишень усьоме за збірку оповідань. Книга отримала відзнаки Фонду ім. Гемінгвея/PEN, журналу “Нью-Йоркер” за кращий дебют року, ряд інших премій. Розмірковуючи про нагороди, Дж. Лагірі пригадує: “Коли батько запитав, чи індійцям можуть дати Пулітцерівську премію, я відповіла йому те, що знала: книга має бути написана громадянином США і бажано описувати життя в Америці. Тоді втрутилася мама, зауваживши, що судді, напевно, зробили виняток у моєму випадку. Не зважаючи на те, що я прийняла американське громадянство у вісімнадцять років, в її очах я завжди залишалась індійкою. Крім того, на її думку, моя книга була не про американське життя, а про таких людей, як ми з нею, – про індійців. Думаю, мені пощастило, що мама не входила до складу комітету з вручення премії”.

У 2001 р. письменниця одружилась із Альберто Вурвуліас-Бушем, журналістом, заступником редактора журналу “Тайм. Латинська Америка” (зараз – редактор інформагенції “Fox News Latino”), через рік у них народився син Октавіо, а трьома роками пізніше – донька Нур. У цей період пішли з життя чоловікові батьки, тому, як зізнається письменниця, вона

нарешті подорослішала, і твори відображають її нові переживання. У них частіше мова йде про стосунки між батьками і дітьми, між різними поколіннями іммігрантів, про взаємини між родинами. У 2003 р. вийшов друком роман Джумпи Лагірі “Тезка” (“Namesake”), за яким через чотири роки Міра Наір зняла однойменний фільм. 2008 року читачі отримали другу збірку оповідань – “Незвична земля” (“Unaccustomed Earth”), яка потрапила в список бестселерів “Нью-Йорк Таймс” одразу на перше місце, що відбувається вкрай рідко.

Автори численних відгуків, рецензій, статей, присвячених творчості Дж. Лагірі, називають її по-різному: американська письменниця, азіатсько-американська, південноазіатсько-американська, індійсько-американська, англо-індійська, індійська, бенгальська, автор-вихідець із Британії, яка належить до іммігрантської, постколоніальної, етнічної або діаспорної літератури. Ці спроби категоризації свідчать про те, що її історії відображають досвід різних груп, а в умовах глобальної міграції гібридизованій творчості неможливо дати однозначне визначення. Сама авторка стверджує, що вважає себе американською письменницею, хоча для батьків було важливо виховувати її в індійських традиціях. Відомі індійські майстри пера, що обрали США країною проживання, – Чітра Банерджі Дівакаруні, Джумпа Лагірі, Бгараті Мухерджі, Вікрам Сет, Саші Тарур – вносять індійські мотиви в нове територіальне та літературне середовище. Твори цих письменників часто називають “транскультурними наративами”. Транскультурна особистість не ставить за мету стерти риси самостійних культурних традицій, вона формується на основі їхнього постійного розвитку і взаємозбагачення. Деякі риси втрачаються, інші з’являються, як наслідок, продукуються нові форми, що часто існують поряд зі старими. У результаті синтезу культурної спадщини та нового досвіду створюються нові тексти, що в Америці входять до мультикультурної літератури.

Герої, місця, проблеми в кожній історії різні, але Дж. Лагірі описує такі моменти з життя своїх персонажів, у яких вони визначають або проявляють

свою ідентичність. Кожен читач, незалежно від етнічного походження, може знайти в її творах ситуації, що перегукуються з подіями його власного життя. В оповіданнях йдеться про гармонію або непорозуміння в подружніх стосунках; біль утрати дитини, батьків, коханого; невиліковні хвороби; розвиток взаємин між закоханими, братами і сестрами, дітьми, батьками і дідусями, колишніми коханими. У романі читаємо про дітей, які від'їжджають на навчання в коледж, закохуються і розлучаються, бунтують проти власних батьків, а потім шукають із ними примирення; про спроби змінити своє життя, порвати з традиціями предків і скористатися перспективами нового світу.

Р. Дессер, редактор видавництва “Knopf”, з яким працює письменниця, так пояснює секрет популярності Дж. Лагірі: “Двигуном її історій є емоції, вона їх розкриває на багатьох рівнях, не вдаючись ні до яких хитрощів чи обману”. Авторка не зловживає іронією чи сарказмом, які могли б віддалити читачів від персонажів і порушити емпатію. Вона не боїться викликати сльози. Одні плачуть, коли Гоголь Гангулі пригадує, як прогулювався з покійним батьком морським узбережжям (роман “Тезка”). Інші – разом із подружжям з оповідання “Тимчасові незручності” (уривок з якого запропоновано вашій увазі), яке знаходиться на межі розриву після того, як у дружини стався викидень, а вечори без світла через аварію на електромережі змушують їх уперше за довгий час поговорити про те, що кожен приховував. Фінал оповідання, в якому мовчання замішане на болі, є відкритим, тому що раптова мить відвертості між героями змушує кожного читача переглянути розповідь через призму нових знань і зробити власні припущення – залишаться Шукумар і Шоба разом чи розійдуться.

Герої Дж. Лагірі – переважно вихідці з Індії, але вони говорять універсальною мовою до всіх, хто готовий співпереживати з ними, згадувати свої моменти щастя, розлуки або самотності. На прикладі культурно-історичного досвіду індійських іммігрантів авторка піднімає універсальні теми і тим самим виходить за межі етнічної літератури. Одним із засобів

поєднання індійського досвіду з загальнолюдським є інтертекстуальність. Дж. Лагірі насичує свої розповіді алюзіями на різні літературні твори, уплітаючи таким чином конкретне в канву загального. Інтертекстуальні зв'язки лежать просто на поверхні деяких творів. Ім'я головного героя роману “Тезка” – Гоголь, а епіграф взято з повісті М. Гоголя “Шинель”: “Ми розказали це для того, щоб читач сам побачив, що все так і мало статись, і ніяк не можна було дати йому іншого імені”. На рівні змісту у творах, які віддалені в часі та просторі, звучать спільні теми свободи вибору, своєрідності та конформізму.

Дж. Лагірі змальовує родинний портрет сім'ї Гангулі, яка після укладеного за домовленістю шлюбу емігрує з Індії до США. В романі не пояснюється, чому бенгальці полюбили російську літературу, не згадуються наслідки британського колоніалізму, але ми дізнаємося, що молодий чоловік Ашок прочитав “Братів Карамазових”, “Анну Кареніну”, “Батьків і дітей”. Його мати була переконана, що його зіб'є машина, тому що він ходив Калькуттою, читаючи “Війну і мир”. Коли в США в Ашока та Ашіми народився син, батько назвав його Гоголем – на честь письменника, чия книга колись йому допомогла: після аварії на залізниці він лежав без свідомості, а шелест сторінок привернув увагу рятувальників, таким чином, книга його не тільки не погубила, а навпаки – врятувала життя. Син Ашока користується або прізвиськом Гоголь, або офіційним іменем Нікхіл залежно від обставин. Він з дитинства переживає внутрішній конфлікт, спричинений накладанням різних культур: народжений у США, він змушений носити російське ім'я та дотримуватись індійських традицій. З метою збереження власної індивідуальності, батьки навчають дітей бенгальської мови, літератури, історії, знайомлять із релігійними обрядами, продовжують використовувати індійську кухню. Ашіма змушує Гоголя вчити вірші Тагора та запам'ятовувати імена богів. Водночас батьки розуміють неминучий та необхідний відхід другого покоління від їхньої культури. Саме тому в дитинстві Гоголю вмикають американські серіали, щоб він практикував

вимову і звикав до американського способу життя. Батьки ідуть на подібні компроміси і в інших аспектах повсякденного життя. Як би іммігрантам не хотілося законсервувати свої звичаї, їхня родина *volens nolens* абсорбує соціальний устрій “приймаючої сторони”. Батьки “...вчаться запікати індичку, хоча й натирають її тмином і червоним перцем, на День Подяки, вішають різдвяний вінок на двері в грудні..., фарбують яйця у фіолетовий та рожевий на Паску і ховають їх у будинку. Задля Гоголя і Соні вони святкують, щороку все урочистіше, народження Христа, і діти чекають цього свята набагато більше, ніж поклоніння Дурзі та Сарасваті”.

У кінці твору тридцятидворічний чоловік, після кількох бурхливих романів, одруження, розлучення, смерті батька, залишається наодинці з оповіданнями свого російського тезки, які він так ніколи й не читав. Ми не дізнаємося його реакції на книгу, можемо тільки здогадуватися, чому на день народження сина Ашок процитував Ф. Достоевського: “Ми всі вийшли з “Шинелі” Гоголя”, або чому ще дідусь Ашока наполегливо радив: “Прочитай усіх росіян, а тоді їх перечитуй... Вони ніколи тебе не підведуть”. На рівні сюжету переконуємось, “Шинель” у буквальному розумінні допомогла Ашокові вижити, тому можна сказати, що його син Гоголь “вийшов із “Шинелі”. На духовному рівні класики російської літератури ХІХ ст. також можуть підтримати осиротілого Гоголя, адже вони стверджували важливість індивідуальної неповторності серед безлічі голосів. Врешті-решт Гоголь вирішує свій внутрішній конфлікт: він ставить поряд свої два імені, намагаючись, таким чином, примирити свою американськість та індійське походження, бажання покійного батька та свої амбіції. Гармонію знаходить не той, хто втрачає одну культуру і не може прийняти іншу, а той, хто стає культурно вдвічі багатшим, не відмовляючись ні від індійської спадщини, ні від американських надбань. Можливо, роман Дж. Лагірі також допоможе американцям перенести акценти з відчуття втрати і загубленості іммігрантів на здобутки і віднайдення їхньої багатой літературної спадщини – британської, бенгальської, російської та сотні інших.

Епіграфом до другої збірки оповідань “Незвична земля” стала цитата з нарису Н. Готорна “Митниця”, який передував його відомому роману “Червона літера”: “Не тільки картопля, але й люди вироджуються, якщо багато поколінь підряд садити їх у той самий виснажений ґрунт. Мої діти народилися в інших місцях, і наскільки це від мене залежатиме, пустять коріння в незвичній для них землі”. Однойменне оповідання з цієї збірки (уривок з якого також подано нижче) рельєфно показує конфлікти між трьома поколіннями іммігрантів, які змушені жити кілька днів під одним дахом. Руму хвилюють питання, чи знайде її батько спільну мову зі своїм трирічним онуком, і чи повинна вона запропонувати батькові жити разом після смерті матері, як це прийнято в Індії. У напруженій атмосфері кожен з них переглядає своє ставлення одне до одного, свого коріння і місця в родині. За кілька днів сім’я згуртовується та зближується, і Рума пропонує батькові залишатися з ними уже не через почуття обов’язку, а за покликом серця. Проте молодші покоління не усвідомлюють, що іммігрант з Індії також змінився. Він хоче повернутися до свого власного будинку і шукати особистого щастя з жінкою, з якою познайомився в туристичній поїздки. Чоловік розмірковує про зміни, які відбуваються: “Що більше підростали діти, то менше вони були схожими на батьків – говорили інакше, одягались інакше, у всьому виглядали іноземцями, у них навіть волосся, руки й ноги були не такі. Дивно, це ж його рідний внук, який наполовину був бенгальцем, але в нього навіть прізвище було американське, проте він відчував з ним прямий генетичний зв’язок, це було відчуття переродження в іншому”. Дідусь вчить онука садити квіти в саду, і ця поширена метафора, яка бере початок ще від цитати з Н. Готорна, поєднує два генеалогічних явища – міжетнічне та інтертекстуальне. Справді, генетичний аспект етнічності – це свого роду біологічна інтертекстуальність (вона включає, наприклад, міжетнічні шлюби – героїня оповідання Рума одружена з американцем європейського походження), яка породжує різні культурні “тексти” у плоті та ідентичності нових поколінь.

Хоча твори Дж. Лагірі легко вписуються в контекст іммігрантської літератури, оскільки змальовують культурне роздвоєння, проте спільні для всіх почуття та емоції виводять їх за межі цієї категорії, і її творами зачитуються далекі від світу іммігрантів люди. Це гарно написані історії, які міг розказати будь-хто – Ранджит, Ібрагім, Штефан чи Матіаш. Незалежно від походження та місця проживання закохуватись, розставатись, переїжджати означає розрив з усталеними традиціями в їхньому чистому вигляді. Тому читачі з різних куточків світу розуміють, наскільки близькими можуть бути люди, яких вважаєш зовсім різними. Таким чином, сучасна проза Дж. Лагірі – це емоційно насичені особисті розповіді про визначальні моменти з життя іммігрантів, які не мають чітких географічних, етнічних чи політичних рамок. Адже американська література перебуває в невинному русі, тому що вона є своєрідним “перетином шляхів, які ніколи не обриваються, а їхня кількість постійно зростає; вони прокладені іншими географічними одиницями, мовами і культурами. Це вхідні канали, мережі з родичів, транзитні траси, форми стосунків, які є сполучною тканиною, що з’єднують Америку з рештою світу” (В. Дімок). Без усвідомлення цих полікультурних відносин неможливо наблизитися до розуміння американської літератури.